

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ (Львів)

ІНВЕНТАР СТЕПАНСЬКОГО МИХАЙЛІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ 1627 РОКУ

Інвентар заснованого під опікою князів Острозьких Степанського Михайлівського монастиря (1627)¹ не належить до невідомих джерел із церковної історії українських земель – у літературі його використовували ще від середини XIX ст. Проте на той час увагу, природно, привертав насамперед комплекс історичних відомостей – виняткового за змістом опису церкви, наприклад, тоді не торкалися зовсім². Окрім того, автори зазначених публікацій мали свої, цілком конкретні інтереси й немало безперечно вартих уваги подробиць не використали взагалі. На тогочасному рівні наукових знань та зацікавлень, зокрема, зовсім пройшов повз увагу винятково важливий комплекс унікальних відомостей до історії українського церковного мистецтва XVI–XVII століть – про нього навіть не згадувалося. Через це впроваджений до наукового обігу ще понад півтора століття тому рідкісний документ окремих із найважливіших своїх аспектів фактично й надалі залишається невідкритим³. Тому видається необхідним знову звернутися до інвентаря й опублікувати оригінальний текст із незалежним коментарем.

У контексті історії родини Острозьких пояснення потребує найперше саме посвячення монастиря. На відміну від, наприклад, теренів історичної Перемишльської єпархії, де він знайшов вираз у посвяченні чималої кількості церков та розбудованій іконографії⁴, культархистратига Михаїла на Волині не має якихось

¹ Центральний державний історичний архів України м. Київ. – Ф. 223. – Оп. 1. – Спр. 223.

² Максимович М. О городе Степань // Киевлянин на 1850 г. – Киев, [б. г.] – С. 46–48; Волинские губернские ведомости – 1855. – № 37; Сендульский А. Местечко Степань Ровенского уезда // Волинские епархиальные ведомости – 1882. – № 35. – С. 1142–1158; Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Почаев, 1900. – Т. 2: Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский – С. 580–581.

³ У новішій літературі його згадувано хіба що принагідно: Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К., 1990. – С. 84, 110; Александрович В. Образотворчі напрями в діяльності майстрів західноукраїнського малярства XVI–XVII століть // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка (далі – Записки НТШ). – Львів, 1994. – Т. 227: Праці Секції мистецтвознавства – С. 73.

⁴ Залишається неопрацьованою її розпочинають найдавніші збережені на перемишльському ґрунті ікони – “Архангел Михаїл” початку XIV ст. з “Моління” церкви святої великомучениці Параскеви в Даляві та “Архангел Михаїл з історією” з церкви святого Миколая в Стороні (обидві – Національний музей у Львові). Про них див.: *Свенцицкая В. И.*

спеціальних ширших виявів. Тут він простежується від часів правління князя Данила Романовича у Володимирі, оскільки саме князеві є підстави приписати літописну володимирську рогонду “святого Михаїла Великого”⁵. У родині князів Острозьких вшановування архангела, правдоподібно, набуло розвитку за часів великого литовського гетьмана, князя Костянтина Івановича (†1530). На таку ймовірність вказує заповіт його старшого сина – князя Іллі (1539). Даючи розпорядження про виготовлення з срібного обладунку шат для намісних ікон замкової Богоявленської церкви в Острозі, він наказав зробити одночасно шату й на ікону архангела в острозькій замковій церкві та, якщо вистачить срібла, – іншу в Троїцькій монастирській церкві у Межиріччі поблизу Острога⁶. Посвячення головної церкви Степанського монастиря випадає виводити саме від цієї вірогідної родинної традиції⁷.

На жаль, до нас не дійшло відомостей про заснування самої обителі, й опублікований перелік так само не зберіг щодо цього жодних вказівок. Реєстр документів монастирського архіву, розпочатий від листа 1570 р., дає підстави здогадуватися, що монастир міг постати незадовго до цієї дати. Однак відсутність у ньому відсилянь до фундаційних документів змушує обережно ставитися до такої можливості й враховувати вірогідність втрати архівних матеріалів з-перед 1570 р.

Як свідчить заголовок опублікованого тексту, монастир описано при передачі під управу знаному церковному діячеві та ієрархові першої половини XVII ст., луцькому єпископові Ісаїєві Борисковичу⁸. Інвентар розпочинають регести двад-

Мастер иконы второй половины XIV в. “Архангел Михаил с деяниями” из села Сторонна на Бойковщине // Памятники культуры Новые открытия. Ежегодник 1988. – М., 1989. – С. 192–209; *Александрович В.* Иконы первой половины XIV столетия “Архангел Михаил” та “Архангел Гавриїл” з церкви святої Параскеви у Даляві // Записки НТШ. – Львів, 1994. – Т. 227. – С. 41–75; *idem.* Ze studiów nad geografią malarstwa ikonowego. Środowisko przemyskie do początku XVI wieku // Zachodnioukraińska sztuka cerkiewna. Dzieła – twórcy – ośrodki – techniki. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 10–11 maja 2003 roku. – Łańcut, 2003. – S. 53, przyp. 1.

⁵ *Дуба Ю.* Архітектура рогонди “Св. Михаїла Великого” у Володимирі // Пам’ятки сакрального мистецтва Волині. Науковий збірник. – Луцьк, 2002. – Вип. 9: Матеріали ІХ міжнар. наук конф., м. Луцьк, 31 жовтня – 1 листопада 2002 року. – С. 60–64. Аргументина користь її віднесення до часів князя Данила Романовича див.: *Aleksandrowycz W.* Sztuka XIII-wiecznego Chełma. Zasadnicze problemy badawcze // Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich Kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego i grecko-katolickiego. – Chłm, 2003. – Т. 1: Referaty. – S. 58; *його ж.* Володимир часів князя Данила Романовича Вступні нотатки до непоцінованого періоду історії міста // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України та Волині. Збірник наукових праць. Матеріали XIV Волинської наук істор.-краєзн. конф., присвяченої 13-ій річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимиріві Волинському Магдебурзького права, м. Володимир-Волинський, 2004 р. – Луцьк, 2004. – С. 3.

⁶ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1890. – Т. 4. – С. 207.

⁷ Останнім часом увагу до неї привернуто *Ричков П. А., Луц В. Д.* Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – К., 2002. – С. 109.

⁸ Звід відомостей про нього див.: *Мицько І. З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 84.

цяти чотирьох документів, які включають надання та інші записи й розпорядження князів київського воєводи Василя Костянтина Острозького (1528–1608) та його сина, краківського каштеляна Януша Острозького (бл. 1554–1620) на користь монастиря. Усі акти в заголовках поіменовано листами. Вони здебільшого стосуються насамперед господарських справ, тому є цінним цілісним комплексом джерел до історії не лише степанської обителі, а й загалом монастирського господарства Волині останньої третини XVI – початку XVII ст. Попри конкретний характер і зміст, самі регести мають, однак, набагато ширше значення. Насамперед вони розкривають характер та особливості патронату князів Острозьких над монастирем у його еволюції упродовж майже півстоліття. Інший джерельний пласт творять окремі цінні відомості про степанських ігуменів, починаючи від Сильвестра⁹. Степанський належав до тих монастирів княжого патронату, в яких наприкінці XVI та на початку XVII ст. урядували осілі на той час в Україні поодинокі представники церковної ієрархії грецького походження. Цей віддавна знаний своєрідний факт української церковної історії та найближчого оточення князя В. К. Острозького усе ще не отримав належного осмислення¹⁰, й регести документів степанського монастирського архіву дають декілька істотних штрихів до цієї важливої проблеми¹¹. Тут насамперед привертає увагу лист князя В. Острозького від 30 вересня 1599 р. до управителя степанських маєтків Богдана про піддання монастиря митрополитові Луці¹², якого стосуються також два наступних княжих розпорядження господарських справах. Лист від 5 листопада 1603 р. уже згадує його наступника – пелагонського митрополита Єремію¹³. Найпізніший акт князя-воєводи походить з останніх місяців його життя й датований 5 листопада 1607 р.

Від 1604 р. розпочинаються документи князя Я. Острозького: перший із них стосується якогось докладніше неопisanого конфлікту зі спаленням монастирського млина. 26 листопада 1609 р. в Острозі князь написав приватного листа до тодішнього вже третього відзначеного в регестах ігумена – “владики могачовського” – Сергія Тисмянського¹⁴, яким обіцяв підтвердити усі раніші надання для монастиря. На виконання цього зобов’язання постали листи від 25 квітня та 9 липня 1610 р. до степанського управителя; останній мав репліку в аналогічному посланні до ігумена. Хоч вони підтвердили існуючий статус монастиря, більше княжих надань уже не було. Надалі монастирський архів, судячи

⁹ До літератури цей факт впроваджено: *Максимович М.* О городе.. – С. 47. Про нього див.: *Мицько І. З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 110.

¹⁰ Найповніші відомості про поодиноких представників цього кола зібрано: *Мицько І. З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія.

¹¹ У цьому плані ще 1850 р. їх використав Михайло Максимович. *Максимович М.* О городе.. – С. 48.

¹² За публікованим джерелом цей факт до наукового обігу впроваджено: *Максимович М.* О городе.. – С. 48. Звід відомостей про Луку див.: *Мицько І. З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 98.

¹³ Про нього див.: *Мицько І. З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 90.

¹⁴ Там само. – С. 110–111.

з регестів, поповнили ще тільки два княжих розпорядження для нового управителя степанських маєтків Адама Злотолінського щодо захисту монастирських ґрунтів від зазіхань сусіда – шляхтича Чаплича з Космачова поблизу Костополя на Рівненщині.

Цікавою є також постать згаданого тут одного з довголітніх княжих служебників – степанського старости Богдана – Богдана Омеляновича, який належить до все ще малознаного середовища княжої служби. Він виявився зятем знаного братського діяча кінця XVI ст. Павла Минця¹⁵. Завдяки цьому степанський староста неодноразово фігурує у львівських документах, насамперед у справах батьківського господарства дружини¹⁶. Розшукані джерела свідчать, що Богдан Омелянович тривалий час був степанським управителем, проте за князя Я. Острозького його замінив один з укладачів публікованого інвентаря – А. Злотолінський.

Інвентар дає досить рідкісне, хоч і лаконічне за характером свідчення про монастирський комплекс на території Східної Волині початку XVII ст. Монастир споруджено з дерева й обведено стінами, які в тексті лише побіжно згадано як дилування при брамі. Оскільки крім двох стін, що примикали до неї, в ансамблі споруд зазначено ще тільки третю сторону, забудовану монастирськими спорудами, обгороджена територія, очевидно, в плані утворювала фігуру, близьку до трикутника. Стіни, як завжди, мали вежі, проте інвентар лише принагідно окремо згадує одну з них на березі Горині. Брама традиційно для українського будівництва включала обабіч невеликі комірчини, так само досить поширеним є влаштування над нею дзвіниці – найближчий приклад дає збережений ансамбль знаного Дерманського монастиря. На дзвіниці знаходились клепало, великий та два малих дзвони. Таке поєднання засвідчує чимале поширення клепал у тогочасній церковній практиці, віднотоване ще також подорожніми записами Мартіна Груневега з кінця XVI ст.¹⁷. Очевидно, використання клепала для повсякденного вжитку зумовлювалося заощадженням дорогих дзвонів. Загалом ця частина інвентаря складена досить побіжно й має підкреслено лаконічний характер. Мабуть, на комплексі монастирських будівель не наголошувало свідомо, акцентуючи насамперед на рухомому інвентарі, внаслідок чого саме ця складова опису виявилася у ньому найціннішою.

Найбільше уваги приділено монастирській церкві, завдяки чому збережено винятково вартісні матеріали до церковної та релігійної мистецької історії українських земель. Показово, однак, що опис самої будівлі відсутній зовсім, що є однією зі своєрідних особливостей степанського інвентаря¹⁸. Натомість надзви-

¹⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 26. – С. 151.

¹⁶ Там само. – Спр. 23. – С. 325, 844, 1260; Спр. 31. – С. 486, 1223; Спр. 250. – С. 1189, 1691; Спр. 251. – С. 92; Спр. 259. – С. 1255, 1301 (згадка як про покійного від 4 лютого 1618 р.); Спр. 391. – С. 356, 1186.

¹⁷ *Ісаєвич Я.* Найдавніший історичний опис Львова // *Його ж.* Україна давня і нова: народ, релігія, культура – Львів, 1996. – С. 133.

¹⁸ Для порівняння див., наприклад, традиційні за своїм складом у цьому плані описи Дерманського монастиря 1571 (Muzeum Konstantego Świdzińskiego. – Warszawa, 1876. – Т. 2. – С. 201–202) та 1627 і 1689 (в обох випадках у перекладі з польської В. Вуйцика) років

чайно докладно вилічено все, що знаходилося в інтер'єрі. У цьому плані публікований перелік не має аналогів серед відомих досі сучасних йому та раніших, як правило, досить лаконічних українських церковних описів і є унікальним джерелом до історії релігійної культури та релігійної мистецької культури Волині й усієї України свого часу.

Інвентар насамперед описує найголовніший в українській церковній традиції серед рухомого облаштування інтер'єру храму комплекс ікон переддівтарної огорожі, зосереджуючись найперше на намісному ряді. З опису ікони Спаса, прикрашеної срібною гривною із дорогоцінним камінням на шиї самого Спаса та маленькими срібними цапами у Богородиці й Іоана Предтечі видно, що намісний образ репрезентував знаний на Волині, починаючи від ікони 1592 р. церкви Преображення Господнього у Великих Цепцевичах на Рівненщині (Рівненський краєзнавчий музей, далі – РКМ)¹⁹ та сучасної йому ікони з Дубенської Хрестовоздвиженської пустині (Харківський художній музей, далі – ХХМ)²⁰, варіант іконографії з мініатюрними півфігурами Богородиці та Іоана Предтечі, найраніший збережений приклад якої на волинському ґрунті дає один із шедеврів пізнього візантійського малярства – “Спас Вседержитель з апостолами” кінця XV ст. з церкви Святої Трійці в Річиці на Рівненщині (РКМ)²¹. Ця іконографія належить до прикметних особливостей пізньосередньовічного релігійного малярства Волині. Збережені пам'ятки та документально відзначені втрачені об'єкти дозволяли пов'язувати її поширення, зокрема, з коломмецената князя В. К. Острозького. Свідченням цього є спотворена у збереженій копії згадка в описі Дерманського монастиря другої половини XVIII ст. про намісні ікони “na których koron srebrnych połączonych znajdują się trzy, dwie wielkich, trzecia mała na Panu Jezusie cum varys mysterys tam verb[um] incarnat[ionis] B[eatissi]mae Virginis Mariae dwunasto apostołami w sobie figura Ześlania Ducha s[więtego] znaczącemi”²². У цьому

(Луць В. Інвентарні описи Дерманського монастиря XVI–XVII століття в науковому доробку Володимира Вуйцика // Волинська ікона: дослідження та реставрація. – Луцьк, 2003. – Вип. 10: Матеріали X міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 17–19 вересня 2003 року. – С. 165–167).

¹⁹ Про ікону див.: Луць В. Д. Волинські ікони XIII–XVI століть // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету – Рівне, 2000. – Вип. 5: Українська культура минуле, сучасне, шляхи розвитку. Збірник наукових праць. – С. 76; *idem*. Wołyńskie ikony XIII–XVI wieku // Przegląd Wschodni. – Warszawa, 2001. – Т. VII. – Zesz. 3(27). – S. 758. – II. 12.

²⁰ Уманцев Ф. С. Живопис кінця XVI – першої половини XVII століття // Історія українського мистецтва: У 6 т. – К., 1967. – Т. 2: Мистецтво XIV – першої половини XVII століття. – С. 282. – Іл. 194; Луць В., Откович З. Волинські ікони з Львівської картинної галереї (ЛКГ) та Харківського художнього музею (ХХМ) // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали II Міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 29 листопада – 1 грудня 1995 року – Луцьк, 1995. – С. 29, 30 (Іл.), 32; Луць В. Д. Волинські ікони... – С. 80 (Іл.), 81.

²¹ Пуцко В. Греческо-волинская икона Христа Пантократора // Cyrillomethodianum. – Thessalonique, 1989–1990. – Т. 13–14. – Р. 111–128.

²² ЦДІАК. – Ф. 2072 (Дерманський чоловічий монастир). – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 1. З наведеного тексту не зовсім зрозуміло котрої саме з двох намісних ікон стосується згадка про апостолів. Як правило, вони знаходились в обрамленні ікони Спаса, хоч з другої половини XV

плані публікований інвентар надає ще один доказ на підтвердження запропонованої гіпотези. Таким чином, нібито зовсім скромна згадка про гривенки на намісній іконі Спаса слугує цінним матеріалом до студій над особливостями релігійної мистецької іконографії Волині. Судячи зі степанського інвентаря, цати та гривенки були характерним елементом оздоблення образів намісного ряду, оскільки відзначені на кожному з них. Це свідчення публікованого джерела є цінною вказівкою на одну з особливостей культу ікон на волинському ґрунті, пов'язану з їх оздобленням дорогоцінними прикрасами. Така практика стверджена ще розповіддю Галицько-Волинського літопису про оздоблення, яке князь Володимир Василькович справив до церкви святого Георгія в Любомлі. До нього належали, зокрема, золоті гривни для намісних ікон Богородиці та святого Георгія²³. Продовження цієї практики пізнішими джерелами підтверджується рідко. До небагатьох таких прикладів належить згадка 1585 р. про дорогоцінну гривну, якою на свята прикрашалося фрескове зображення Спаса на стовпі в луцькому соборі Іоана Богослова²⁴ (судячи з вимови джерела, така практика стосувалася й інших ікон собору та мала звичний характер). Опис ще дерев'яної Троїцької церкви Дерманського монастиря 1571 р. вказує на чимале поширення таких прикрас, відзначаючи “srebra kręconego w pudęku, które zową grzywienki, co na obrazach wieszają się, siedmdziesiąt, przy nich czerwony złoty i dwa knafliki rozłociste” та “dwie grzywienie srebrne mae” на храмовій іконі²⁵. Отже, за наведеним фактом зі степанського інвентаря стоїть одна з прикметних сторін тогочасної релігійної культури волинського регіону, що дає доказ довготривалого збереження та функціонування однієї з її давніх прикметних особливостей. У немалій кількості гривенки відзначає й знаний опис луцької братської Хрестовоздвиженської церкви 1627 р.²⁶ Дорогоцінний характер таких прикрас дає також підстави вбачати в них безслідно втрачений аспект історії давнього українського золотарства, який функціонував на місцевому ґрунті досить довго. Принаймні візитація Успенської церкви Городищенського монастиря поблизу Межиріччя-Корецького ще 1753 р. відзначає: “Podgarla czworo, dwoie z tabliczkami, trzecie z monetą srebrną dużą, czwarte z obrazkiem rznętym drewnianym moskiewskim”²⁷.

та XVI століття спадщині перемишльської школи українського релігійного малярства збереглося також декілька ікон Богородиці з апостолами Проте трактування дерманського намісного образу як префігурації Зішестя Святого Духа в теологічному плані може стосуватися лише образу Спаса, позаяк парна намісна “Богородиця” традиційно стійко співвідносилася із ідеєю “воплочення”.

²³ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей – М., 1962. – Т. 2. – Стб. 927.1.303зв.

²⁴ Кравченко В. Новий документ про декорацию інтер'єру кафедрального собору Івана Богослова в Луцькому замку // Записки НТШ. – Львів, 1998. – Т. 236: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – С. 549.

²⁵ Muzeum... – S. 201.

²⁶ Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Отд. 1. – С. 118, 119, 120.

²⁷ Державний архів Тернопільської області. – Ф. 258 (Духовний собор Почаївської лаври). – Оп. 3. – Спр. 1254. – Арк. 100–100зв.

Чималий інтерес становить склад намісного ряду ікон Степанського монастиря. Парною до “Спаса” була “Богородиця з Христом Емануїлом”, іконографічні особливості якої джерело не засвідчує. Окремо слід відзначити присутність на ній срібної корони та двох гривен із самоцвітами. Показово, що корона була лише на Богородиці, тоді як у Христа вона відсутня. Це відповідає ранній традиції коронованої Богородиці в пам’ятках місцевої школи малярства, яка нині простежується від незафіксованого походження “Моління” першої половини XVII ст. (Луцьк, Волинський краєзнавчий музей, надалі – ВКМ)²⁸. Віднайшовся такий приклад і серед ікон Богородиці з Христом – його дає провінційного письма пам’ятка з Ковельщини (приватна збірка)²⁹. У цьому зв’язку варто нагадати присутність коронованої Богородиці й серед гравюр київської “Тріоди цвітної” 1631 р.³⁰. Храмовою у церкві була ікона архангела Михаїла, до культу якого в родині Острозьких увага уже приверталася. Автор опису наголошує на її знаходженні в самому правому куті. Крім неї, в намісному ряду відзначено ще також “Собор безплотних”, тобто “Собор архангелів” чи “Собор архангела Михаїла та інших безплотних сил”³¹. Текст не подає ніяких вказівок щодо його конкретного розташування, проте контекст вказує на місце поміж намісним “Спасом” та храмовим образом. Оскільки далі автор переходить до лівої сторони переддвітарної огорожі, це єдино можлива інтерпретація відповідного фрагмента інвентаря. Окремо варто зупинитись на відзначеній при описі ікони цаті. Нею могла бути прикрашена постать архангела Михаїла, якщо вона займала центральне положення в іконі. Правда, іконографія собору архангелів підказує й інше вірогідне пояснення. Згадана найдавніша збережена волинська ікона на цю тему включає зображення Спаса Емануїла, яке тримають два архангели в центрі композиції. У такій версії іконографії цата мала б прикрашати півпостать Спаса. Таким чином, судячи з опису, справа від царських врат знаходилося три ікони, що дає рідкісний для українських земель (у світлі наявних пам’яток та джерел) своєрідний приклад нерегулярного укладу намісного ряду. Не виключено, що його визначила поширена в тогочасній церковній практиці відсутність південних дияконських дверей, місце яких для симетрії й зайняв “Собор архангелів”³². У

²⁸ Репродукцію див.: Волинська ікона XVI–XVIII ст. Каталог та альбом / Під ред. Сергія Кота. – К.; Луцьк, 1998. – № 5.

²⁹ Давня українська ікона із приватних збірок / Вступ ст. О. Сидора. – К., 2003. – № 57. – С. 104.

³⁰ Тріодь цвітна. – К., 1631. – С. 773 (Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. I: (1574–1700). – № 220).

³¹ Конкретний приклад цієї іконографії на волинському ґрунті дає уже тільки не зафіксованого походження ікона другої половини XVII ст. (ВКМ). Репродукована Волинська ікона.. – № 15.

³² Такий несиметричний характер мала й відновлена в цитованому описі другої половини XVIII ст. переддвітарна огорожа Троїцької церкви Дерманського монастиря. ЦДІАК. – Ф. 2072. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 1. Для порівняння вкажемо на несиметричне вирішення збереженого намісного ряду з північними дияконськими дверима (1655) в церкві Собору архангела Михаїла у Волі-Висоцькій поблизу Жовкви, де царські врата дещо зсунуті вправо стосовно верхніх рядів ансамблю.

лівому куті, як це найчастіше бувало в українських церквах, знаходилася ікона святого Миколая. Проте опис намісного ряду не закінчується наведеним переліком. Зразу ж після вилічених позицій відзначено два “Нерукотворних образи”, один з яких знаходився над царськими вратами, а інший – “у лівому куті”. Крім них, над “сіверськими” дверима згадано також невеликий образ Богородиці. Наступна позиція опису називає всі вилічені ікони намісними, мальованими на золоті та вказує на їх уміщення поміж “різаними” й мальованими стовпами. Як присутність трьох ікон над традиційним складом намісного ряду, так і вміщення усіх їх поміж мальованих стовпів потребує пояснення, хоч сам опис не надає для цього достатніх відомостей. Насамперед наявність над намісним рядом двох ікон Спаса Нерукотворного нагадує традицію, знану за епістилієм зламу XVI–XVII століть церкви святої великомучениці Параскеви в Крехові неподалік від Львова, у складі якого так само є два Нерукотворних образи³³. Це дає підстави вбачати в їхній присутності вияв певної традиції, не завваженої досі в колі дослідників лише через актуальний стан опрацювання корпусу збережених пам’яток та писемних джерел до історії українського мистецтва. Наявність в одному реєстрі з ними невеликої ікони Богородиці так само має певний аналог, правда, теж унікальний, у мистецтві львівського кола. Його дає присутність Богородиці з Христом Емануїлом у фрагменті епістилію кінця XVI ст. з церкви святої великомучениці Параскеви в Бужку неподалік від Олеська на Львівщині (Національний музей у Львові, далі – НМЛ)³⁴. Варто також наголосити, що таких невеликих ікон на Волині до нас не дійшло, тому наведене свідчення і в цьому плані так само є винятковим. Очевидно, є підстави прийняти наявність над намісним рядом своєрідного окремого додаткового реєстру із зазначеними іконами. До такого висновку схиляє частково збережений такий ряд у церкві апостола Луки в Троцанах у Словаччині³⁵. На відзначену практику вказує також вміщення двох невеликих оправлених у срібло “московських” ікон над царськими вратами каплиці Покрову Богородиці львівського собору святого Юра, зафіксоване інвентарем 1719 р.³⁶. Складніше ув’язати їх з іншими іконами намісного ряду: у цьому плані питання про конкретне розміщення трьох зазначених невеликих образів стефанської церкви, очевидно, повинно залишитись відкритим. Не виключено, що, як і в трочанському храмі, їх уміщено на східній стіні нави. Привертає увагу, що за свідченням публікованого інвентаря усі вони мальовані на золоті. Тут теж криється одна з особливостей релігійної малярської культури Волині, вперше відзначена писемними джерелами ще в розповіді про справлення у середині XVI ст. царських врат “золотих на золоті” для Георгіївської церкви

³³ До літератури впроваджений *Jarema W.* Pierwotne ikonostasy w drewnianych cerkwiach na Podkarpaciu // *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.* – Sanok, 1972. – Nr 16. – II. 12.

³⁴ Репродукований *Свенціцький-Свяцицький І.* Ікони Галицької України XV–XVI віків. – Львів, 1929. – Табл. 5, № 39.

³⁵ *Grešlik V.* Ikony 17. storočia na Východnom Slovensku. – Prešov, 2002. – II. I.

³⁶ Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника НАН України I Відділ рукописів. – Ф. 3: (Бібліотека монастирів василіян). – Оп. 1. – Спр. МВ 129. – Арк. 49.

Зимненського монастиря³⁷. У порівнянні з мальованими “на золоті” іконами, різьблені стовпи, між якими знаходилися намісні ікони, – лише мальовані. Це мало б стверджувати відсутність у їхньому оздобленні золота та срібла, поширених у мистецькій практиці епохи. На таку можливість вказує, наприклад, поліхромія декоративного різьблення царських врат початку XVII ст. з каплиці села Грабове (ВКМ)³⁸. Однак не може не видатися несподіваною відсутність золота чи бодай срібла на цих елементах конструкції при виконанні на золоті усіх ікон. Характеру самого різьбарського оздоблення інвентар, природно, не розкриває, проте з огляду на час укладення опису є підстави вбачати у ньому один із ранніх прикладів досі все ще мало знаного українського церковного декоративного різьблення волинського регіону.

Збережений в інвентарі опис намісного ряду Михайлівської церкви Степанського монастиря 1627 р. дає унікальний засвідчений приклад відображеного в ньому своєрідного складу намісного ряду з ніби додатковим реєстром ікон над ним. Як видається, це рідкісне явище має своє пояснення у деяких своєрідних, не збережених автентичними пам’ятками й через те мало досі вловлюваних особливостях еволюції ансамблю ікон передвітарної огорожі на українському ґрунті. У дотеперішній літературі він на підставі новітнього досвіду, заснованого на пам’ятках XVII і пізніших, як правило, століть, завжди розглядався як суцільна стіна. Проте найновіші дослідження усе більше переконують, що такий нерозривний зв’язок намісного ряду з верхніми ярусами як норма належить до новіших здобутків традиції. Найдавніша передвітарна огорожа мала лише один ряд ікон, на Волині засвідчений, зокрема, цитованим літописним повідомленням щодо Георгіївської церкви в Любомлі. Судячи з писемних джерел, цей її варіант на місцевому ґрунті зберігався досить довго³⁹. Паралельно поширювалася знана ще за життя святого Алімпія Печерського версія із двома рядами ікон⁴⁰. Ніяких відомостей про її розташування в храмі на українському ґрунті не вціліло, проте опрацьовані останньо новгородські приклади показують, що досить часто обидва яруси у вітарному просторі храму не пов’язувало єдиною конструкцією⁴¹. В

³⁷ *Александрович В.* Джерела до історії монументального малярства та іконопису Волині XII–XVI століть // Родовід Наукові записки до історії культури України – К., 1994. – Ч. 8. – С. 23.

³⁸ *Єлісєєва Т.* Каталог царських врат кінця XVI – початку XX століть з колекції Волинського краєзнавчого музею // Матеріали VI міжнар. наук конф. по волинській іконі, м. Луцьк, 1–3 грудня 1999 року – Луцьк, 1999. – С. 48–49.

³⁹ Таку структуру колишній монастирській Успенській церкві в Дорогобужі відновлено ще в середині 1860-х років: *Рафальский Л.* Путешествие по Острожскому уезду Волынской губернии в 1864–5 году // Волынские епархиальные ведомости – 1872. – № 13. – С. 82.

⁴⁰ *Абрамович Д.* Києво-Печерський патерик. (Вступ, текст, примітки). – К., 1931. – С. 175.

⁴¹ *Сарабьянов Д. В.* Новгородская алтарная преграда домонгольского периода // Иконостас. Происхождение – развитие – символика / Редактор-составитель А. М. Лидов. – М., 2000. – С. 312–359. У своїх висновках автор, очевидно, надміру наполягає на версії передвітарної огорожі без намісного ряду (Там само. – С. 337), яка насправді була не єдиним, а лише одним із поширених варіантів. Утім, намісні ікони, на відсутності яких наголошує автор, могли знаходитись у не пов’язаних із суцільною конструкцією верхніх ярусів вільно стоячих кіотах на зразок того, як їх встановлено у потелицькій церкві Зішестя Святого Духа.

Україні цю незалежність показує облаштування інтер'єру званої церкви Зішестя Святого Духа в Потеличі на Львівщині, де суцільний комплекс верхніх рядів ікон знаходиться на балці й намісний ряд із царськими вратами є самостійним і конструктивно з ним нічим не пов'язаним. Як видається, залишки саме такого співвідношення намісного ряду з верхніми ярусами передвітарної огорожі збереглої розглядуване свідчення степанського інвентаря 1627 р.

Окрім того, відзначаючи над намісними іконами дві шовкових завіси та дві полотняних “в куті”, опис вказує на не фіксовану досі, наскільки відомо, на українському ґрунті давню практику закриття намісних ікон завісами, безперечно, засновану на візантійській традиції⁴². Із тексту не цілком зрозуміло, чи дві полотняних завіси “в куті” теж були над іконами намісного ряду. У такому разі вони мали б закривати храмовий образ та сусідній із ним “Собор безплотних”, що доводить правоту запропонованої версії вміщення останнього між храмовим образом та намісним “Спасом”.

Над намісними іконами знаходився повний цикл великих празників. На Волині писемно він засвідчений ще в заповіті Василя Загоровського 1577 р.⁴³, проте серед оригінальних пам'яток місцевого малярства зустрічається рідко⁴⁴. Показово також, що візитація церков Володимирської єпархії 1695 р. відзначає ікони великих празників в унікальному випадку⁴⁵. Тому свідчення публікованого інвентаря вказують на один зі свосерідних аспектів релігійної мистецької культури Волині.

Над празниками інвентар називає шість “апостольських образів з Деісусом”. Окреслення їх старими стверджує їхнє походження щонайменше з-перед кінця XVI ст. Подана кількість свідчить, що апостолів намальовано попарно, як це практикувалося у майстрів перемишльського кола, починаючи від найранішого частково збереженого молитовного ряду з Успенської церкви в Торках поблизу Перемишля (НМЛ)⁴⁶. На волинському ґрунті ікони апостолів навіть із XVII ст. збереглися лише в поодиноких випадках⁴⁷, попарних серед них досі не віднай-

⁴² Найкраще знаним її прикладом є відоме чудоз підняттям завіси над іконою Богородиці під час вечірні в п'ятницю у Влахернському монастирі в Константинополі *Кондаков Н. П.* Иконография Богоматери – Петроград, 1915. – Т. 2. – С. 57–59, 99–100.

⁴³ Архив ЮЗР. – К., 1859. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 79; *Archivum...* – Lwów, 1910. – Т. 6. – С. 77.

⁴⁴ Досі на Волині із XVII ст. зафіксовано лише три таких випадки: *Александрович В.* Ансамбль ікон передвітарної огорожі середньовічних храмів Волині // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Науковий збірник. – Луцьк, 2000. – Вип. 7: Матеріали VII міжнар. наук. конф. з волинського іконопису м. Луцьк, 27–28 листопада 2000 року. – С. 28.

⁴⁵ *Александрович В.* Ансамбль ікон... – С. 28.

⁴⁶ *Його ж.* Майстер циклу великих празників з Успенської церкви в Перемишлі (Невідома сторінка зарубіжних зв'язків перемишльської школи українського релігійного малярства початку XVI століття) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 87–89 (ілюстрації), 90.

⁴⁷ До них належать неповний ряд з церкви святої великомучениці Параскеви в Понебелі роботи маляра з Гощі Федора Васикевича (Острозький державний історико-архітектурний заповідник, Псковський державний історико-культурний заповідник, про них див.: *Сидор О.* Волинське малярство XVII–XVIII ст. // Образотворче мистецтво. – 1988. – № 1. – С. 20;

дено. Крім ікон апостолів, у цьому реєстрі згадано ще тільки “Деїсус”, у якому випадає вбачати тронного Спаса з Богородицею та Іоаном Предтечею. Це давало б найраніший зафіксований приклад такої композиції на волинському ґрунті – перший оригінальний її зразок подає згадувана незафіксованого походження ікона збірки Волинського краєзнавчого музею. Далі інвентар зазначає при апостолах із Молінням якусь паперову колтрину, проте не подає ні її сюжету, ані співвідношення з іконами молитовного ряду. За такої лаконічної вимови джерела залишається добачати тут імовірний ранній зразок сюжетної гравюри, оскільки найвірогідніше в ній випадало б убачати саме гравійоване зображення. Принагідно варто зазначити, що перші зафіксовані досі самостійні українські гравюри створені не раніше 1629 р.⁴⁸. Прикметною особливістю описаного асамблею, у новітній церковній практиці від ХІХ ст. іменованого іконостасом, є відсутність увінчувального ряду, хоч на Волині він уперше відновлений ще в цитованому заповіті В. Загоровського⁴⁹. Традиційний характер має завершення комплексу В українському релігійному малярстві на ХVІ ст. утвердилася практика, за якою його увінчувало Розп’яття. Унікальним волинським прикладом із другої половини ХVІ ст. є так званий “хрест святого Йосафата Кунцевича” з П’ятницької церкви у Володимирі (Володимир, Успенський собор). Характерно, що, як і намісні ікони, Розп’яття теж закривалося полотняною завісою.

Лише після цього інвентар називає царські врата. Оскільки вони були “на золоті”, тобто суцільні, мальовані, без різьблення, у них слід вбачати роботу майстрів ще ХVІ ст. на зразок єдиних таких волинських врат із Успенської церкви в Клесові (РКМ)⁵⁰. Разом зі згадкою про “старі” ікони апостольського Моління це вказує на поширений у місцевій церковній практиці збірний склад комплексів ікон передвітарної огорожі. На волинському ґрунті на ньому наголошує уже неодноразово згадуваний заповіт В. Загоровського, який, зокрема, розпорядився справити ікону Трьох святителів для церкви пророка Іллі у Володимирі, вмістивши її на “порожнє місце” з правої сторони намісного ряду⁵¹. За царськими

Александрович В. Словник малярів Волині ХVІ–ХVІІ століть // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Науковий збірник. Матеріали V наукової конференції м. Луцьк, 27–28 серпня 1998 року. – Луцьк, 1998. – С. 51), дві пари апостолів з Преображенської церкви в Кураші (РКМ, НМЛ; про них див.: *Луць В.* Митрополит Андрей Шептицький та дослідження і колекціонування волинських старожитностей // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Науковий збірник. Матеріали V наук. конф. ... – С. 37; *Сидор О.* Матеріали до зведеного каталога волинського іконопису (з колекції Національного музею у Львові) // Там само. – Кат. № 19) та повний ряд із церкви Покрову Богородиці в Гораймівці (ВКМ; про них див.: *Чабан А., Петрушак П.* Колоритичні особливості волинського малярства ХVІ–ХVІІ століття на прикладі вибраних ікон з околиць Луцька // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали ХІ міжн. наук. конф., м. Луцьк, 3–4 листопада 2004 року. – Луцьк, 2004. – С. 69–70; *Ковальчук Є.* Врятовані пам’ятки. З історії дослідження і реставрації волинського іконопису ХVІ–ХVІІІ століть – Луцьк, 2005. – С. 5).

⁴⁸ *Запаско Я., Ісаєвич Я.* Пам’ятки... – № 192.

⁴⁹ Архив ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 79; Archiwum... – Т. 6. – С. 77.

⁵⁰ Найкращу репродукцію див.: *Овсійчук В. А.* Українське малярство Х–ХVІІІ століть. Проблеми кольору – Львів, 1996. – С. 275.

⁵¹ Архив ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 79; Archiwum... – Т. 6. – С. 77.

вратами вказана традиційна для церковної практики взорована на завісі старозавітного Єрусалимського храму завіса – катапетасма. На Волині її вперше фіксує унікальне зображення в іконі Покрову Богородиці початку XVI ст. з Троїцької церкви в Річиці (РКМ)⁵². У степанській монастирській церкві вона була мальованою, як і завіса при північних дияконських дверях. На жаль, про саме малювання інвентар не говорить нічого. Тому не зайвим буде пригадати, що в українській церковній практиці відомі завіси із сюжетним рядом, як, наприклад, шиті катапетасми 1732 та 1756 рр. з Успенської соборної церкви Києво-Печерської лаври (Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник)⁵³. Проте незалежно від конкретної тематики обидві степанські завіси дають приклад незафіксованого досі аспекту професійної діяльності майстрів тогочасного українського малярства⁵⁴, а крім того – відзначають ще й один із ранніх випадків праці українських малярів на полотні як основі для малярської композиції⁵⁵. В останньому зв'язку слід вказати також відзначені далі дві мальованих короги.

Унікальний характер має наступний перелік приладів для освітлення та церковних меблів. Його вартість збільшує повна втрата таких оригінальних зразків. Сюди належали парні мальовані ліхтарі та світильники й точений мальований ліхтар на поставну свічку. Проте особливо виділяється завішений на шести шнурках посеред церкви різьблений, складаний, мальований на золоті великий ліхтар із вісімнадцятьма квітковими свічками та дев'ятьома свічками для запалювання. Застосована поліхромія на золоті та унікальна конструкція із складаними різьбленими частинами дає підстави вбачати в ньому єдиний віднайдений досі приклад такого винятково багато оздобленого ліхтаря, який, очевидно, міг використовуватися не лише у храмах, а й замкових інтер'єрах. Особливу увагу привертає лаконічно описане надзвичайно багате різьблення із численними декоративними свічками. Цей світильник фіксує ще один важливий, повністю втрачений аспект давньої мистецької культури Волині, так само незнаний досі в Україні загалом. Із церковних меблів інвентар називає мальоване єпископське крісло, мальований аналой – унікальний неопублікований його зразок зберігається в Острозькому державному історико-архітектурному заповіднику – та криті шкірою й мальовані крилосні столці. Не цілком зрозумілими є лиштовані стіни з малюванням, проте, безперечно, мається на увазі якийсь не відзначуваний досі спосіб оздоблення храмових інтер'єрів. Найправдоподібніше, йдеться про виконані на стінах поодинокі малярські композиції у лиштованому обрамленні.

⁵² У зазначеному контексті до вказаного фрагмента ікони увагу привернуто: *Александрович В.* Ікона Покрову Богородиці з Святотроїцької церкви у Річиці // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали II Міжн. наук. конф. м. Луцьк, 29 листопада – 1 грудня 1995 року. – Луцьк, 1995. – С. 10; *його ж.* Ансамбль... – С. 27.

⁵³ *Кара-Васильєва Т.* Літургійне шиттво України XVII–XVIII ст. Іконографія, типологія, стилістика – Львів, 1996. – С. 199.

⁵⁴ Огляд образотворчих напрямів їхньої професійної активності див.: *Александрович В.* Образотворчі напрями... – С. 57–87.

⁵⁵ Докл. про цей аспект їхньої професійної активності див.: *Александрович В.* Образотворчі напрями... – С. 69–70.

Якщо ця інтерпретація правильна, вона давала б найраніший зафіксований приклад монументального малярства в інтер'єрах храмів Волині. Присутність таких доводить згадка візитації церкви святого Миколая у Гриневичах про “*Deusus na ścienie malowany*”⁵⁶. Досі неопублікований такий оригінальний ряд початку XVII ст. зберігся у монастирській церкві пророка Іллі в Лішні, що увійшла до складу Дрогобича (Львівська галерея мистецтв – Музей-заповідник “Одеський замок”, надалі – ЛГМ). На поширення монументального малярства на волинському ґрунті в XVII ст., окрім поодиноких писемних згадок, вказує також створена в його традиціях ікона “Зішестя Святого Духа” з однієї із церков Ковеля (ВКМ)⁵⁷. Перша ж відзначена джерелами на Волині дерев'яна мальована церква – Троїцька в селі Крупець неподалік від Бродів – розмальована щойно 1662 р.⁵⁸. Зазначене лиштвування доходило лише до певної висоти стін, бо над ним згадано ще колтрину на полотні на тему про блудного сина. У ній слід бачити картину на полотні, сюжет якої в очевидний спосіб відповідає знаній гравюрі київської Трійди пісної того ж таки 1627 р.⁵⁹.

При описі престолу привертає увагу низка тканин, які його прикрашали й накривали. Виділяється своєрідне влаштування балдахіну над престолом із тканини, натягнутої на шнурах. Це рідкісне свідчення про давній спосіб вирішення балдахіну над престолом, заснований на традиції старозавітного храму. На престолі вказано лише антиминос, друковане віленське Євангеліє у палітурках із взористого червоного оксамиту, оправлених сріблом, та ще тільки мідну посудину для переховування причастя московської роботи. За престолом, як і в сучасних церквах, стояв світильник із мальованим Розп'яттям.

На жертovníку описано два комплекти посуду для причастя – срібний та скромніший олов'яний. Серед належних тканин відзначено два воздухи, скромно шитих перлами. Тут так само присутня колтрина та мальовані на папері “образки” й відповідне функції жертovníка “Розп'яття” на полотні. У вітварі знаходилася також мальована шафа для книг та літургійний священничий і дяконський одяг, хоч про спосіб його зберігання нічого не сказано. Завершує опис вітваря вказівка на наявність у ньому трьох вікон.

Церква мала окремих приділ святого Георгія. Його посвячення в'яжеться із давнім волинським культом святого, засвідченим ще спорудженням наприкінці правління знаменитого князя-філософа Володимира Васильковича Георгіївської церкви в Любомлі. Як уже доводилось відзначати, образ святого, мабуть, входив до герба волинської гілки Романовичів, звідси ж його присутність у гербі роду Острозьких⁶⁰. На відміну від головного, вітвар приділу облаштовано значно

⁵⁶ *Александрович В.* Ансамбль... – С. 31.

⁵⁷ Волинська ікона... – № 3. Як унікальний віднайдений досі на волинському ґрунті зразок стилю розписів дерев'яних церков ікону відзначено *Александрович В.* Ансамбль... – С. 31.

⁵⁸ *Теодорович Н. И.* Историко-статистическое описание... – С. 1085.

⁵⁹ Трійдь пісна. – К., 1627. – С. 16. Див.: *Запаско Я., Ісаєвич Я.* Пам'ятки... – № 160.

⁶⁰ *Александрович В.* Храмова ікона святого Георгія другої половини XVI століття з церкви у Голобах // Сакральне мистецтво Волині. Науковий збірник. – Луцьк 2002. – Вип. 9: Матеріали IX міжн. наук конф., м. Луцьк, 31 жовтня – 1 листопада 2002 року – С. 30.

скромніше, так само, як і жертovníк. При описі приділу не відзначено цілісного комплексу ікон, тут не було царських врат та інших традиційних елементів структури передвітарної огорожі. Водночас склад ікон приділу дає змогу прийняти, що їх, бодай певною мірою, все ж сприймано як ансамбль. Показово однак, що при цьому вони не склали якоїсь цілісної структури й описані окремими групами та навіть упереміж з іншими переховуваними в приділі речами. Дві з них знаходилися при жертovníку – “Богородиця” та “Розп’яття”, що відповідає жертovníкові головного вівтаря, де теж було “Розп’яття” на полотні. Титулярний образ приділу – святого Георгія – описано над лиштвами, а “зліва” відзначено ікону Богородиці та архангела Михаїла. Мова виразно йде про невіднотовану досі, наскільки відомо, в мистецтві східнохристиянської традиції одну ікону з їх парним зображенням. Таку інтерпретацію цієї рубрики опису підтверджують відзначені далі дві полотняні завіси, що знаходилися при іконі Георгія та останньо згаданий Богородиці з архангелом Михаїлом, виділяючи їх у такий спосіб поміж іншими іконами приділу як найважливіші. Як побачимо, останній унікальний у мистецькій практиці сюжет мав у церкві ще й пару. Очевидною несподіванкою є названі далі як окремі ікони Нерукотворного образу та Тайної вечері. В українській релігійній мистецькій культурі вони сприймаються насамперед в ансамблі ікон передвітарної огорожі, причому дуже рідко виступають разом. В історичному плані знаний в Україні від ікони зламу XIV–XV століть із церкви святої великомучениці Параскеви в Радружі (НМЛ)⁶¹, а на Волині – від ікони кінця XVI ст. (Клесів, церква Успіння Богородиці)⁶², Нерукотворний образ випереджує поширену як окремий сюжет в Україні лише від XVII ст. Тайну вечерю. Найраніші її приклади збереглися щойно від кінця XVI ст. в церкві Собору архангела Михаїла в Долині на Івано-Франківщині⁶³ та початку наступного століття з церкви в Єзуполі⁶⁴ (обидві – НМЛ) й, очевидно, другої половини 1610-х років в ансамблі ікон П’ятницької церкви у Львові⁶⁵. Для Волині іконографія Тайної вечері рідкісна, й чи не найранішим відомим досі її прикладом є неопублікована ікона XVIII ст. в каплиці святої великомучениці Параскеви в селі Секунь поблизу Луцька. Нотатка степанського інвентаря – перша вказівка, що доводить поширення цієї теми в іконах Волині так само вже принаймні від початку XVII ст. Привертає, однак, увагу безпосереднє зіставлення в інвентарі “Нерукотворного образу” та “Тайної вечері”. На підставі лаконічної згадки неможливо сказати, як вони співвідносилися в інтер’єрі, однак не можна не відзначити, що їх поєднання дає ранній віднотований на українському ґрунті приклад зіставлення обох сюжетів. Досі його знано насамперед з ансамблів ікон передвітарної огорожі, починаючи від центральної частини роботи Івана

⁶¹ *Jarema W.* O pracowniach w Galicji // *Sztuka cerkiewna w diecezji przemyskiej. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 25–26 marca 1995 roku / Pod red. Jaroława Giełmy, Andrzeja Stepana.* – Łańcut, 1999. – II. 20.

⁶² *Александрович В.* Ансамбль... – С. 30.

⁶³ *Свенціцький-Свяцький І.* Ікони... – Табл. 37, № 54.

⁶⁴ Там само. – Табл. 51, № 78.

⁶⁵ *Александрович В.* Іконостас... – С. 112, 122.

Рутковича в складі комплексу монастирської Вознесенської церкви у Волиці-Деревлянській тільки початку 1680-х років⁶⁶ та незаслужено маловикористовуваного дотепер ансамблю у перемишльському кафедральному соборі⁶⁷. Ряд доповнюють образ Богородиці образки апостолів Петра і Павла та “Розп’яття”. Усі вони мусили знаходитись на стінах приділу не дуже високо, оскільки над ними були ще якісь образки, мальовані на папері.

В обставленому дошками притворі теж було декілька ікон. Першим названо давній образ Богородиці наступним – Христа та архангела Михаїла. Як і при згаданому у приділі образі Богородиці з архангелом, в останньому випадку теж слід бачити подвійне зображення на одній дошці. Так само навряд чи варто піддавати сумніву очевидність виконання обох ікон як парних. Отже, разом вони творили унікальний ансамбль, який, незважаючи на свою винятковість, все ж має своєрідний відповідник у лицевій стороні широко відомої двосторонньої ікони кінця XIV ст. з монастиря Іоана Богослова в Паганово в Югославії (Софія, Археологічний музей), де Богородицю зображено зі святим Іоаном Богословом⁶⁸. Певним відповідником цієї рідкісної іконографії бачиться також кам’яна іконка з Теліжинецького городища на Хмельниччині із зображенням Богородиці Заступниці та святого Миколая (Хмельницький, Краєзнавчий музей)⁶⁹. До неї ж може відсилати й неопублікована ікона середини XVI ст. з незафіксованої церкви в околицях Добромиля на Львівщині “Христос і святий Миколай” (ЛІГМ). Ця версія доводить більше поширення зазначеної рідкісної теми в релігійному малярстві західноукраїнського регіону XVI ст., до якого є певні підстави відносити й степанські парні образи. Принаймні роз’єднаність цього цілісного ансамблю й те, що навіть важливіша за теологічним змістом його складова “Христос та архангел Михаїл” на час укладення інвентаря вже знаходилася у притворі, куди виносилися ікони, що виходили з головного вжитку в храмі, переконує у давності цієї рідкісної іконографічної пари. Вона, безперечно, належить до XVI ст., відкликається до давньої традиції й могла постати при заснуванні монастиря. У притворі відзначено ще невелику ікону архангела Михаїла, важливу з огляду історії мистецтва, оскільки таких ранніх подібних ікон не збереглося. Єдиний їхній приклад давало викрадене з Національного музею у Львові “Розп’яття” початку XVI ст. з церкви архангела Михаїла в Черську (тепер на території Білорусі)⁷⁰.

⁶⁶ Репродукцію див.: *Александрович В.* Іван Рутковичі жовківський малярський осередок кінця XVII століття // Пам’ятки України: історія та культура – 2004. – Ч. 1. – С. 92.

⁶⁷ *Miasto Przemyśl / Pod red. Jakuba Sito.* – Cz. 1: Zespoły sakralne (Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa. – T. 1, cz. 1). – Fig. 191.

⁶⁸ *Mother of God. Representations of the Virgin in Byzantine Art / Edited by Maria Vassilaki.* Benaki Museum 20 October 2000 – 20 January 2001. – Milan, 2000. – Cat. nr 83.

⁶⁹ *Николаева Т. В.* Древнерусская мелкая пластика из камня XI–XV вв. (Археология СССР. Свод археологических источников ЕІ-60). – М., 1983. – Табл. 63.3.

⁷⁰ *Александрович В.* Регіони розвитку української малярської традиції у XVI столітті // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 44, прим. 19; *його ж.* Найдавніші ікони Берестейщини (Зі студій над забутим регіоном розвитку української мистецької культури) // Пам’ятки України: історія та культура – 2002. – Ч. 3–4. – С. 155.

На жаль, усе майно стефанської церкви залишилося тільки на папері: за свідченнями істориків XIX ст., по монастиреві уже не було й сліду, безслідно зникли й усі його рідкісні пам'ятки.

Публікований інвентар стефанської монастирської церкви зберіг унікальні відомості до різних аспектів облаштування монастирського храму Волині на початку XVII ст. Докладні переліки ікон, які фактичним наповненням не мають аналога серед писемних джерел до історії мистецтва тогочасної Волині й дають низку унікальних відомостей до його рідкісних сторін, що досі не потрапляли в поле зору дослідників, здатні викликати особливий інтерес.

Скромнішою в культурно-історичному плані, але важливою частиною інвентаря є опис монастирських будівель, які включали три будинки господарські споруди. Біля вежі над Горинню стояв будинок з єдиною великою світлицею й двома коморами. Умеблювання світлиці традиційно складалося зі стола і лав, у ній знаходилися піч та камін із полив'яних кахлів. Якщо поєднання печі з каміном для давніх часів, як переконують численні описи замків, було звичною нормою⁷¹, то виконання каміну з кахлів не належить до частіше відновуваних джерел випадків й має бути визнане рідкісним. Очевидно, його визначило "парадне" призначення приміщення, яке, вірогідно, слугувало насамперед для прийняття високих гостей. Другий дім функціонував як трапезна. Він теж мав лише одну велику світлицю зі столом і лавами, кахлевою піччю та мурованим каміном, шафою для посуду при дверях, де було лише три олов'яних тарілки й четверта дерев'яна, дві мідних чарки й дерев'яний ківш. У ньому знаходилось також декілька комор, пекарня і в ній кухня із кухонним посудом. На кількість постійних жителів монастиря вказують 16 дерев'яних ложок та 20 тарілок. Третій великий дім, оточений навколо ганком, мав дві світлиці, в ньому зберігалася чимала кількість різноманітних речей господарського призначення. За будинком одна навпроти одної знаходилися дві келії, над якими влаштовано третю. З протилежного боку було влаштовано ще одну келію з льогами при ній і велику келію, перероблену з трапезної. Показово, що окрема келія ігумена в описі не відзначена. До господарських будівель у комплексі монастиря належали також невелика солодівня і броварня.

Над Горинню знаходилося окреме господарське подвір'я, поєднане з гумном, де була ще одна пекарня. Монастирське господарство на час укладення інвентаря нараховувало п'ять корів із телятами, три тільних корови, дві дворічних ялівки і четверобичат "озимків" та одну теличку "сусо", тринадцять курей, як очевидну екзотику названо трьох павичів й одну паву. Запас необмолоченого збіжжя на гумні складав двадцять п'ять кіп жита й тридцять кіп давнього жита та тридцять кіп гречки. При гумні, очевидно, над Горинню, знаходилася лазня.

⁷¹ Конкретні, хоч і пізні волинські приклади дає опис замку князів Радзивілів в Олиці 1755 р.: *Александрович В.* Інвентар Олицького замку 1755 року // Вісник Львівського університету Серія мистецтвознавство – Львів, 2003. – Вип. 3. – С. 306–321. Рідкісний оригінальний такий приклад із другої чверті XVIII ст. (втрачений) зафіксовано в Олеському замку. *Szydłowski T.* Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi Czerwonej. – [Kraków, 1919.] – S. 90.

У монастирському селі Волі Монастирській було дванадцять господарів переважно на чверті волоки й одна порожня хата. Лише бортник Курило мав півволоки. Піддані мали працювати по два дні на тиждень на монастир, платити від господарства по сорок два литовських гроші чиншу, давати щорічно барана й одну курку на Різдво. Ще четверо монастирських підданих жили в Білих Берегах. Вони працювали по одному дню на тиждень й платили по литовській копії грошового чиншу. Крім того, їм належалося відробляти один день у підводі без панщини – з панщини вони викупилися. До монастирського господарства входили також озера Челюшин та Річище при монастирі. Монастир мав сорок три борти бджіл і ще три борти на острові у Немовичах.

Інвентар ствердив власноручним підписом луцький і острозький єпископ Ісакій Борискович як “строїтель” монастиря.

ДОКУМЕНТ

1627 р., березня 11. Степанський монастир. – Інвентар Степанського Михайлівського монастиря при передачі його луцькому єпископові Ісакієві Борисковичу

[2] Inwentarz monastyra Stepańskiego podania x[ięcia] j[ego] m[óści], który x[iąże] j[ego] m[óć] rozkazał podać j[eg]o m[óści] oycu Isakiiu Boriskowiczu, władcyce łuckiemu, dozorczy monastyra Stepańskie[g]o przez nas, Adama Żotolińskiego, Watsława Wyszetraskiego w roku 1627 marta d[nia] 11.

Listy x[iążet] j[ich] m[óściów] obiteli s[wiato]ho archistratiha Michajła służące.

1*. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowsk[ę]g[o] pod datą roku 1572 marca d[nia] 18 w Dubnię dany ihumenu Seliwestru do mytników na 8 mac żyta.

2. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowsk[ę]g[o] pod dato roku 1583 may 24 w Dubnie na ziędnanie zemca dla dogłdania bczół.

3. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowsk[ę]g[o] pod dato roku 1584 iunia d[nia] 18 w Ostrogu na 12 wiader miodu y na dziesięcine zboża wszelakiego ze wszystkich pol zamku Stepańskiego.

4. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowsk[ę]g[o] pod dato roku 1592 april d[nia] 4 w Stepaniu na oddanię monastyrowi do poślug bartnika Siemiana, mieszczanina stepańskiego.

[2зв.] 5. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowsk[ę]g[o] pod dato roku 1596 septemb[ra] d[nia] 1 w Mieżocz¹ do p[ana] Bohdana aby wszystkie pożytki iako dziesięcine z fulwarków, miody s podkłaów, zboża z młynów było oddawano.

6. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowsk[ę]g[o] pod datą roku 1599 sept[e]mb[ra] d[nia] 30 wy Zdowbic² do p[ana] Bohdana pisany, aby oycu Łuce monastyr ze wszystkim był podany, wies Midzk³ z młynem y z stawki[m] y z danino miodowo krom boiarzów.

* Нумерація пізніша, проставлена іншим чорнилом і почерком

7. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1601 april[a] d[nia] 1 w Stepaniu dany oycu Lucy na osadzowanie w Lipnikach⁴ woli monastyrskiey nowoprzychłym ludziom na osm lath woli.

8. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1602 april[a] d[nia] 9 w monastyrze Stepańskim do p[ana] Bohdana pisany, aby oycu Lucy metropolitu wedle funduszów 12 wiader miodu s podklatu zamkowe[go] na monastyr dawa[ć].

9. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1603 nowembra d[nia] 5 w Ostrogu oycu Ijeremy, mitropolitu pelagowskiemu, na ziemię za mły[n]kie[m] monastyrskim przezwiskiem Łobnicu.

10. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1604 awgusta d[nia] 5 w Ostrogu do p[ana] Bohdana pisany, aby dziesięcinę zboża z fulwarków stepańskich oddawano.

11. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskę[g]o pod dato roku 1606 may d[nia] 14 do p[ana] Bohdana pisany o spalenie młyna monastyrskiego żeby opyt był czyniony.

[3] 12. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1606 awgu[st]a d[nia] 5 w Ostrogu na osadzowanie Wolki Monastyrskiey z nadaniem woli nowoosiady[m] ludzio[m] na 10 lath.

13. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1606 awgu[s]ta 16 w Ostrogu do p[ana] Świerzeczyńskiego[g], aby dziesięcine zboża wszelakę[g]o ze wszystkich fulwarków było dawano.

14. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1606 7-bris d[nia] 17 w Kruszezy⁵ do p[ana] Świerzeczyńskiego, aby boiarzynowicz Jacko drzewa bartne wszystkie monastyrskie pozawodzy poukazywał oycu episkopu.

15. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1606 oktombra d[nia] 10 w Ostrogu do p[ana] Świerzeczyńskiego[g]o pisany, aby dziesięciney zboża z fulwarków dawano.

16. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod dato roku 1607 nowembr[a] d[nia] 5 do p[ana] Bohdana y p[ana] Świerzeczyńskiego[g]o pisany na poddane[g]o midzkiego Dawyda, brata Zdancowa, monastyrowi oddane[g]o, aby przeszkody o niego nie czynili.

17. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskę[g]o pod data roku 1607 jiuilla d[nia] 3 do p[ana] Świerzeczyńskiego[g]o o dziesięcine wszelakiego zboża z fulwarkuw stepańskich aby do manastyra oddawano.

18. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskę[g]o pod dato w Ostrogu roku 1609 nowe[m]br[a] d[nia] 2 do p[ana] Bohdana, aby nę dopuszczał koło monastyra lasy psować, także aby dziesięcine zboża zwykło oddawał.

19. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskę[g]o pod datą roku 1610 april[a] d[nia] 25 w Bohuszowce⁶ do p[ana] Bohdana, aby wedle dawne[g]o zwyczaiu przy wszystkich daninach na monastyr od sławney pamięci x[ięcia] j[ego] m[óści] pana woiewody kiiowskiego nadanych, spełna dochodziło.

[33B.] 20. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskę[g]o pod dato roku 1610 jiuilla d[nia] 9 Włodowiczach do Bohdana starosty y do Kmity burgraba[g]o pisany, aby

oycu władcy mohaczowskiemu we wszystkim wedle listuwławney pamięci x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] woiewody kiiowskiego przy nadaniach zachowali y oddawali.

21. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskiego przywatny do władcy mohaczewskie[g]o pisany w teże rzeczy tegoż roku 1610 jiulla d[nia] 9 w Wdowiczach.

22*. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskie[g]o przywatny do oycy władcy mohaczewskie[g]o pod dato roku 1609 nowembr[a] d[nia] 26 w Ostrogu co mu wszystko spełna wedle funduszów oddać obiecuie.

23. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskie[g]o pod dato roku 1620 february d[nia] 19 w Grocholicach pisany do j[ego] m[óści] p[ana] Adama Ztolińskiego[g]o aby od p[ana] Czaplicza s Kosmaczowa w gruncę do monastyra należących bronił.

24. List x[ięcia] j[ego] m[óści] p[ana] krakowskie[g]o pod dato roku 1610 aprill[a] dnia 9 do j[ego] m[óści] p[ana] Adama Ztolińskiego z Opatowa, aby od Kosmaczowa w gru[n]cię monastyrsky[m] bronił.

Monastyr iako w sobie ma.

Brama, w nief wrota na bieguniezelazny[m], kuna żelazna na wirzchu, furta na zawiasach żelaznych, z obuch stron po komorce. Na wirzchu tey bramy zwon[n]ica, w którey klepađo żelazne, zwon wielky 1, mdych 2, na wirzchu kryż blacho bialo żelazno obyty. Od tey bramy z dwuch stron dylowano, a trzecia pierzeia domami zastawiono.

[4] Cerkiew ś[więtego] Mychayła z predziale[m] ś[więtego] Heorhia.

Obraz namiestny ś[więtego] Spasa, na który[m] grzywięka sribna z trzema kamniczkami y dwie cateczki sribnych uś[więtey] Przczystey y u ś[więtego] Przediteczy.

Drugi obraz namiestnyś[więtey] Przczystey, który korona sribna y dwie griwięki s kamniczkiem.

Obraz s[wiato] Mychayła w samym kącie prawy[m], grzywięka na nim sribna mała.

Obraz Sobor besplotnych, cateczka poźocista na nim.

W kącie lewey strony obrazś[więtego] Nikolaia, u które[g]o grzywięka sribna mała.

Obrazów dwa Nerukotworenych, ieden nad carskimi drwiami, drugi w kącie lewym.

Obrazek ś[więtey] Przczystey nad siwierzskimi drwiami.

Te wszystkie obrazy namiestne na łocie cwizgulcie, miedzy kóremi słupy rzezane malowane.

Zawiesuw jedwabnych 2 nad tymi obrazmi namiestnymi, a w kącie zawiesów 2 płucienych.

Nad tymi obrazmi praznicznych obrazów 12.

Obrazów apostolskich 6 starych z Deysusem.

Przy nich koltryna papierzowa.

Raspiatii

* На полі біля цього номера пізнішим почеркоміншим чорнилом поставлено: NB.

Nad którym zawiesec płucieny na trzech miejscach czarnym jedwabem od kłców wyszywany.

Drzwi carskie na złocie, za którymi zawiesec płucien[n]y malowany na przencie żelaznym zawieszony.

U drzwy siwerzskych płucienko malowane.

Lichtarów malowanych 2.

Switylników malowanych 2.

[43B.] Lichtarz toczony malowany zświcą postawnią.

Lichtarz wielki zawieszony na sześciu sznurach poszrod cerkwi rzezany składany malowany na złocie, w który[m] świc 18 kwiatkowych, między którymi dla zapalenia świc 9.

Lichtarzyk nad tym lichtarzem wyszszey mnyszylaza białego.

Korohwy malowanyh na płutnie 2.

Forma jepiskopska malowana roboty stolarzskiey.

Krzesel 10.

Stolkuw 2 krzyłosnych okrągłe roboty stolarzskiey skia krzyte z wirzchu wkdo malowane.

Nałoy malowany.

Ściany cerkiewne lisztwowane z malowanie[m] y z lisztwami.

Nad którymi koltrzyzna o błudnym synie na płutnie.

Obłon szklanych w wdowie.

Ołtarz.

Przestol wkdo obleczony muchayrzem brunatnym prosty[m], a z wirzchu płutnem przykrzyty lisztowkami wkdo y literami jedwabnymi wyszyto, skraju na niektórych miejscach podarty.

[5] Zawiesiec sprzodu kitayczany s trzema krzyżami.

Przykrzycie muchayrzu żółtego.

Antymys.

Ewangeliu[m] drukowane wilaskie czerwonym aksamytem wzorystym kryte sribrem oprawne.

Przed przestołem kitayka czerwona.

Sosud miedziany moskiewski dla schowania Świętego Sakramentu.

Nad przestołem płutno zawieszono na sznurach.

Zertownik.

Zwirzchu przykryty płutnem starym.

S przodu zapona czerwona pstra welniana, a z boku płucienko błękitne pasaste.

Kielich sribrny.

Patyna sribrna.

Gwiazda sribrna.

Łyzeczka sribrna.

Wozduszek na złotym płucięku wyszywany jedwabemżemczuhem y puntalami haptowany.

[53B.] Drugi wozduszek biały adamaszkowy czerwono kitayko podszyty.

Aior aksamitu czarneg[o] kitayko czerwono podszyto wkł~~o~~ masamanami białymi obłożony, a na poszrodku krzyż na czerwoney kitayci literyżemczuhem wyszywane.
Chustka pstra turska dla obwicia kielicha.
Drugi kielich cenowy.
Diskos cenowy.
Łyzeczka cenowa.
Gwiazda żelazna pobielana.
Wozduszek pstry butchatelowy.
Drugi wozduszek czerwony kitayczany.
Trzeci wozduszek kitayki czerwoney.
Chustka pstra dla uwicia kielicha.
Kopie żelazne.
Nad żertownikiem kdtryna obrazki na papierzu malowane.
 Raspłaty Christowa na płutnie.
Szafa malowana dla schowania xąg s kratko na żelezie zawieszisto.
[6] Trzeci kielich cenowy.
I miseczka mała cenowa.
Switylnik za prestłem, na którym krzyż malowany.
Ampółka mała sribrna.
Druga ampółka cenowa.
 Ryzy.
Ryzy adamaszkowe szarze stare.
Czamlitowe czerwone.
Muchayrowe czerwone.
Łazurowe tatarskie[g]o muchagirzu, okładka czerwonego adamaszku.
Czerwone muchagirzowe stare.
Włosiane stare.
 Stychary.
Samotkanowych 2.
Muchaiarowy pstry.
Cwilichowy.
Płucięny.
Farbowany pęcieni.
[63b.] Płucięny biały stary.

Petrachile.
Adamaszkowy czerwony s pasamanami.
Nendzowy s pasamanami.

Orary.
Pstry na białym polu.
Pstry na czerwonym polu.

Narakwicy.
Nendzowe na czerwonym polu.

Muchagirzu kosmatego.
Czarne grubrinowe.
Aksamitu rytego na ceglasmym polu.
Płucienko malowane proste.
Obłon 3 szklanych w wdowie.

Przedział ś[wiato] Heorhia.
Antymys.
Ewangelium pisane na pddęcie, przykrzycie czarne aksamitne, blaszka sribna.
Przestół wkoło płutnem obyty prostym y z siatko.
[7] Przed przestolem antepedium hałas wismniowego.
Krzyż malowany.
Płucienko na przykrzycie przestda proste.

Żertownik
Płutnem przykryty
A s przodu zapona hałas wismniowego.
Kielich cenowy.
Diskos cenowy.
Gwiazda mosiędzowa.
Łyzeczka ołowiana.
Wozduszkuw 3 białych adamaszkowych wielkiego wzoru płutne[m] podszyte.
Nad żertownikiem chustka.
Obraz ś[wiato] Przczystey.
Raspiatie Christowo na płutnie.
Krzasło.
Garniec cenowy.
Szafa malowana stolarzka rzezana s kratko zawisisto.
[73B.] Ryzy płutna tkackiego wzoru adamaszkowego.
Zakładka kanawacu czarnego.
Stycharów płucien[n]ych 4.
Padiackych stycharów 2.
Skrzynia biała.
Druga skrzynia czarna mnieysza.
Kadzidło mosiędzowe.
Obraz s[wiato] Heorhia nad listwy, grzywiemek młych sribnych 2.
Po lewey stronie obraz S[wiato] Przczystoy y świętego Michajła.
Zawisków płucienych 2.
Obraz Nerukotworeny.
Wieczera tajna.
Obraz s[wiato] Przczystey.
Obrazek ś[wiatych] Piotra y Pawła.
Obrazek Raspiatya Christowa.
Nad tymi obrazki na papirzu malowane.

Lechtarzów 2 malowanych.
Świca iedna.
Lichtarzyk zawiesisty żelazny.
[8] Krzasło.
Obłona w ołowie.
A w dtarzu obłony okrągła 1, a mniejszych 2.
Do przedziału drzwi na zawiasach z zaszepeką (sic!).
Przytworz (sic!) tarcicami ostawiony, a na wirchu balasami. Do cerkwi drzwi na zawiasach z zamkiem nutrznym.

U przytworzy
Obraz ś[więtey] Przechystey stary.
Drugi obraz Pan Jezus y ś[więty] Michael.
Obrazek ś[świętego] Michayła.
Krzaseł 3.

Budowanie monastyrskie.
Dom wedle baszty na[d] rzeko Horynã.
Świetlica wielka z przyboczno komoã.
W sieniach komor dwie.
W ty[m] domie drzwi malowane, stare iuż malowanie, na zawiasach, a dwoie drzwi z zaszczepekami.

Stół roboty prostey.
[83b.] Ławy wkoło.
Piec poliwany.
Komin poliwany na zawiasach żelaznych.
Obłony wszystkie szklan[n]e w wdołwie.
Przed tym domem ganek przybudowany z balasami y zławami wkoło.

Drugi dom.
Świetlica trapezna, drzwi na zawiasach.
Kominek murowany.
Piec poliwany.
Obłon dwie wielkich w wdołwie, trzy obłonki małych szklanych.
Ławy wkoło.
Stuł prosty roboty y zydel.
Drugi stolik mały.
Szafa przy drzwiach stolarskiej roboty, drzwi z zamkiem nutrznym.

W tey szafie:
Pułmisków cenowych trzy, a czwarty dziwiany pułmisek.
Czarek miedzianych 2.
Kowsz malowany.
S tey trapezy komora przy boku, [9] drzwi na zawiasach.
Obłonka szklana mała.

Sieni.
Ławy wkoło.
Do tey trapezy komin murowany.
Za kominem murownym
Komurka, w niey drzwi na zawiasach.

Piekarnia kuchien[n]a.
Ławy wkoło.
Stół prostey roboty.
Piec prosty iako w piekarnie.

W tey kuchnia.
Kociel, wiadro.
Kociolek mały z nożkami żelaznymi.
Panwa wielka.
Rożen.
Skowrod 2 żelaznych.
Łyżek drzewianych 16.
Mis drzewianych 3.
Talirzów drzewianych 20.
Korzec miedziany.
Żelazo dla pieczenia ryb.
[93B.] Żelazo świtylne.
Dziża 1.
Wiader 2.
Kurów 6.
Przy boku za piekarnio komurka, drzwi na zawiasach.
Za piekarnio powięć dla drzew.

Trzeci dom wielky.
Święlic (!) 2 wielkich y z komorami przybocznymi y z zamkami nutrznymi.
Drzwi na zawiasach y z hantabami.
Oblony szklan[n]e w dowie.
W sieniach tego domu skrzynia spżarzna stoy, w której ligumin potrosze.
Oblony w tych sieniach szklane.
W komorze przyboczney na gurze alembik miedziany kamić] zolilny.
Zygarne żelaza stare popsowane.
Świder wielky, drugi mnieyszy.
Piła wielka, druga piła mnieysza.
Toporów teselskich 2, ddoto 1.
Goździa gontowego faska.
Do wiewodu żelaznych kuleczek* 16.
Masła u fasio kwart 3.

* Останні літери в слові виправлено.

Syra w skrini kopa y 26.
W drugey komory lykażelazna.
Struhów 2.
Wchod do tego domu po schodach z balasami.
A wkdo tego domu ganek z balasami.
Na ty[m] ganku leziwo rzemianęlyczakie dotoczzone.
Pod tynże dome[m] komor 4 y piwnica.
W pierszey komorzy
Barzyłek małych y mniejszych 15, kadeczek 2.
[10] W drugey komorzy kadek starych 4.
W kadeczce iedney owsa czwirc, w drugiey osmaka ieczmienu.
Miodu w kadłubie s pułtora wiadra.

W spiżarnie.
Mąki żytney w kłodzie maca.
W zasięku hreczki mac 2.
W drugim zasięku żyta macek, jarzyn maca.
Sito włosiane, necek 2, wan[n]a, sodu maca.
Hak żelazny na drągu.
Za tym domem cella pusta.
Naprzeciwko tey kiły druga kielia.
Na wirzchu tych cęły
Cella z przybocznio komoń y z ganeczkiem.

Po drugiey stronie.
Cella nad piwnicą, sieni y komureczek 2 y z ganeczkiem okłystym.
Przy teyże kiły piwnic 2.
W piwnicy
Kadek 6, beczek 7, kul wielkichżelaznych 2.
Nad piwnicą szopa za wrotami
Cella wielka z trapiezy przerobiona z piecami.
Drzwi na zawiasach.
Kominek murowany.
Piec poliwany.
Obłon szklanych 4, szyb 12 niemasz w nich.
Lawy wkolo, stoł prostey roboty.

Staynia rąbiona.
Sielnik dranicami opierzony.
Słodówiaka zła.
Browarz.
Kociel w pół tryecia cebra.
Každz z kwaśników 2, korzyto 1.

[103b.] Dworzec y z gumnem zaiedno ostrżony nad rzeką Horynią.
Piekarznia, sieni y komorzka.

Naprzeciwko piekarni sienik, w ni[m] siana wołów 10.

Chlewy po obu stronach tynione.

Krow 5 z cielęty terazniejszymi.

Krów 3 cielnych.

Jałowic dwioletków 2.

Ozymków bycząt 4

A teliczka suso 1.

Kurów 13.

Pawów 3, pawa 1.

Gumno.

Kłunia rąbiona z zamkiem z kładką.

Żyta w oboch stronach kop 25.

Hreczki kop 30.

Żyta stażek stareg[o] powiadań kop 30.

Skrzynia dla rzyby w wodzie nałańcuchach.

Łażnia z sińcami.

Wieś Wolka Manastyrka.

Lewko Michalewicz

czwierć włoki.

Andrzej Hriszkowicz

czwierć włoki.

Jacko Michalewicz

czwierć włoki.

Kondrat Krzyczysny

czwierć włoki.

Hriczko Michnowicz

czwierć włoki.

Kuryło Nesterowicz

czwierć włoki.

[11] Daniło Szostak

czwierć włoki.

Siemion Iwanowicz

czwierć włoki.

Jacko Saków zięć

czwierć włoki.

Alexy Koził osma część włoki.

czwierć włoki.

Kuriło Bartnik pół włoki.

Serhey y Hricko Andruszeniata cwieć włoki.

Woronowska pusta yzba z dwore[m] y s polem.

Powinność tych poddanych w każdym tygodniu dwa dni robią na potrzebę monastyra ś[świętego].

Czynszu w rok

Pieniędzy gotowych s każde[g]o domu po groszy 42 litewskich.

Barana w rok.

Po kurce na Boże Narodzenie.

Karczma, młynek y stawek we trzy lata spust na każdy rok* 14.

Pieprzu funt 1 ymbirhu funt 1.

Soli tysiąc.

Na Białych Brzegach poddanych 6.

Parchom Trzeciak.

* Далі короткеслово з двох знаків не розшифровано.

Wasko Hrincow.
Tymisz Hrincow.
Ławrzyn s pasynkami.
Powinności tych poddanych w każdy[m] tygodniu po iednym dniu robą do manastyra.
Czynszu w rok
Pieniędzy gotowych po kopie litewskiej.
W podwode dzień 1 bes pańszczyzny, a dały za pańszczyzne.
[1 lzw.] W miēście włok 2. Jedne włoke w miēście bartnik dzierzy.

Jezierza monastyrskie.
Piersze Czeluszyn, drugie Reczyszcze kōo monastyrza.
Sianożęcy z monastyrskich sty* .
Ziemy bartney bczd 43.
A w Niemowiczach* * na ostrowku monastyrsky[m] bczd 3.

+ Исаакии млѣтию Бжїю епископѣ луцкии і острожкѣи/ строитель монастира
Степанскоу рукою власною м[ану] р[огіае].

ЦДІАК України – Ф. 223. – Оп. 1. – Спр. 668. – Арк. 2–1 lzw.

КОМЕНТАРІ

1. Нині село Здолбунівськогор-ну на Рівненщині.
2. Нині село Здолбунівськогор-ну на Рівненщині.
3. Нині село поблизу Коростишева на Житомирщині
4. Місцевість поблизу Степані, де засновано поселення Воля Монастирська, згодом – Воля.
5. Можливо, нині село Крушини Млинівськогорайону Рівненської обл.
6. Нині село Млинівськогор-ну Рівненської обл.
7. Нині село Сарненськогор-ну Рівненської обл.

* Закінчення слова виправлене й не читається.

** Автограф.